

Бігунець І. М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права
ПВНЗ «Європейський університет»
<https://orcid.org/0000-0003-2860-9371>

ПОВНОВАЖЕННЯ ЗАХИСНИКА ЩОДО ОДЕРЖАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

POWERS OF DEFENSE OFFICER TO OBTAIN EVIDENCE DURING INTERNATIONAL COOPERATION

Сучасні глобалізаційні процеси, які активно відбуваються в усіх без винятку сферах життя, стрімкий розвиток міждержавних і міжнародних соціально-економічних зв'язків зумовлюють інтенсифікацію та вдосконалення діяльності злочинних формувань, що пов'язана як з вчиненням кримінальних правопорушень, так і з приховуванням відповідної злочинної діяльності. В умовах сьогодення злочинці мають можливість, вчинивши кримінальне правопорушення, мобільно пересуватися з однієї країни до іншої, що ускладнює роботу правоохоронних органів, спрямовану на своєчасне виявлення та розслідування таких діянь. У зв'язку із цим, не лише перед Україною як правовою державою, а також перед усією міжнародною спільнотою постає необхідність удосконалення організаційно-правових механізмів міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні, застосування дієвих заходів міжнародного співробітництва в аналізованому напрямі. Визначено процесуальні можливості захисника щодо участі в кримінальному провадженні, пов'язаному з наданням міжнародної правової допомоги, видачею особи (екстрадицією) та перейняттям провадження. Запропоновано унормувати права захисника звертатися із запитом, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за їх згодою) не лише в Україні, а й за її межами. Наведено аргументи щодо визначення у КПК України процедури допиту підозрюваного за допомогою відеоконференції з приміщення, яке відповідно до міжнародно-правових договорів є територією України (посольства, консульства тощо).

Ключові слова: міжнародна правова допомога, адвокатський запит, процесуальні дії, міжнародний розшук.

Modern globalization processes, which are actively taking place in all spheres of life without exception, the rapid development of interstate and international socio-economic relations lead to the intensification and improvement of the activities of criminal groups, which is associated with both the commission of criminal offenses and the concealment of the corresponding criminal activity. In today's conditions, criminals have the opportunity, having committed a criminal offense, to move from one country to another, which complicates the work of law enforcement agencies aimed at the timely detection and investigation of such acts. In this regard, not only Ukraine as a state governed by the rule of law, but also the entire international community faces the need to improve the organizational and legal mechanisms of international legal assistance in criminal proceedings, to apply effective measures of international cooperation in the analyzed direction. The procedural possibilities of a defense attorney for participation in criminal proceedings related to the provision of international legal assistance, extradition and takeover of proceedings are determined. It is proposed to regulate the rights of a defense attorney to make requests, including for obtaining copies of documents, to state authorities, local government bodies, their officials and service personnel, enterprises, institutions, organizations, public associations, as well as to individuals (with their consent) not only in Ukraine but also abroad. Arguments are given for defining in the Code of Criminal Procedure of Ukraine the procedure for questioning a suspect via video conference from a premises that, in accordance with international legal treaties, is the territory of Ukraine (embassies, consulates, etc.).

Key words: international legal assistance, attorney's request, procedural actions, international wanted list.

Постановка проблеми. Наявність транснаціонального елементу в кримінальному провадженні породжує певні процесуальні правовідносини й зумовлює необхідність збирання доказів, проведення інших процесуальних дій

з метою сприяння досудовому розслідуванню, судовому розгляду або виконанню прийнятих рішень у кримінальному провадженні, яке здійснює компетентний орган запитуючої сторони [1, с. 483]. Україна є активним учасником роз-

будови системи міжнародно-правових актів, що охоплюють усі напрями співробітництва між правоохоронними органами різних держав у сфері кримінального судочинства, зокрема й на стадії досудового розслідування [2, с. 445].

Досліджуючи можливості захисника щодо одержання доказів під час здійснення міжнародного співробітництва на стадії досудового розслідування, зазначимо, що, крім способів збирання доказів, визначених ч. 2 ст. 93 КПК України, норми кримінального процесуального закону передбачають можливість їх одержання на території іноземної держави внаслідок здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження (ч. 4 ст. 93 і розділ IX КПК України) [3].

Не заперечуємо, що публічно-правова сфера співробітництва на рівні держав за участю їхніх уповноважених компетентних органів є цілком регламентованою та зрозумілою, законодавчо визначені схеми співпраці активно використовують на практиці. Однак, якщо розглядати питання міжнародного співробітництва в контексті надання правової допомоги в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування з позиції адвоката-захисника, то постають дискусійні питання, що потребують ретельного аналізу й вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовий порядок реалізації адвокатом своїх повноважень у процесі здійснення захисту, зокрема під час збирання доказів, визначений у чинних законодавчих актах України, до яких належать профільний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також КПК України. Діяльність адвоката має здійснюватися відповідно до вимог Конституції України та чинних міжнародних договорів й угод, які ратифіковані Верховною Радою України. Зокрема, у п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зазначено, що адвокат має право збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати й вилучати речі, документи, їхні копії, ознайомлюватися з ними й опитувати осіб за їхньою згодою [4].

Основні положення про роль адвокатів прийняті VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам у серпні 1990 року, сформульовано так,

щоб допомагати державам-учасникам у їх завданні сприяти й забезпечувати належну роль адвокатів, яку мають поважати й гарантувати уряди під час розроблення національного законодавства та його застосування як адвокатами, так і суддями, прокурорами, членами законодавчої та виконавчої влади й суспільством загалом; ці принципи мають також застосовувати до осіб, які здійснюють адвокатські функції без одержання формального статусу адвоката [5].

З огляду на норми, які закріплено у зазначеному вище міжнародному документі на офіційному рівні, слід зауважити, що для належного забезпечення участі адвоката в процесі міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні це слід реалізувати шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства України.

Мета статті полягає у необхідності розглянути питання міжнародного співробітництва в контексті надання правової допомоги в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування з позиції адвоката-захисника.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб, виконання вироків та інших форм співробітництва (ст. 542 КПК України) [3]. Такий перелік заходів не є вичерпним, оскільки, крім визначених у КПК України заходів, можуть бути застосовані й інші заходи, які вчиняють на виконання міжнародних договорів, укладених Україною [6, с. 9]. Проте, якщо йдеться про діяльність захисника під час здійснення міжнародного співробітництва на досудовому розслідуванні, слід зауважити насамперед про такий захід, як виконання ним окремих процесуальних дій.

Передусім з'ясуємо, у якому порядку адвокат-захисник може бути самостійним суб'єктом (учасником) міжнародної правової допомоги (у межах реалізації повноважень захисту), зокрема в питанні збирання доказів на території іноземної держави під час здійснення міжнародного співробітництва.

У ч. 2 ст. 91 КПК України міститься визначення поняття доказування, яке реалізується через збирання, перевірку та оцінку доказів. Збирання доказів у кримінальному процесі є першим етапом процесу доказування, під час якого формується доказова база, що згодом підлягатиме перевірці, оцінці та використанню для реалізації завдань, визначених у ст. 2 КПК України. Тому можливості використання доказової інформації на стадії досудового розслідування здебільшого залежать від ефективного, оперативного, якісного збирання доказів, здійсненого відповідно до вимог процесуального законодавства [7, с. 238].

Процедура збирання доказів на території іноземної держави в межах здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження має певні складнощі. Це спричинено відмінностями й особливостями кримінально-процесуальних форм різних країн, налагодженням співпраці між різними органами та службами, які наділені неоднаковим колом повноважень, наявністю суттєвих відмінностей у процедурних правилах [7, с. 241]. Збирання доказів адвокатом на території іноземної держави є значно складнішою процедурою. Це пов'язано насамперед з тим, що хоча законодавчо адвокат наділений правом збирати докази, однак у площині міжнародного співробітництва та здійснення міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження сторона захисту не визначена ні як самостійний учасник, ні в комплексі з іншими суб'єктами. Для того, щоб адвокат-захисник мав законодавчо визначену можливість цілком реалізувати право свого клієнта на збирання доказів на території іноземної держави в межах здійснення міжнародного співробітництва, потрібно визначити законодавчо сторону захисту до осіб, які є учасниками міжнародного співробітництва. Вбачаємо, що міжнародну правову допомогу під час здійснення кримінального провадження надають договірні сторони одна одній у порядку та на умовах, визначених і нормативно закріплених. У міжнародних правовідносинах такими сторонами завжди є держави в особі уповноважених органів та посадових осіб, і це цілком слушно. Проте в контексті досліджуваного питання важливо визначити повноваження захисника щодо одержання доказів на

території іншої держави внаслідок здійснення міжнародного співробітництва.

Відповідно до змісту ст. 541 КПК України, лише органи, які визначені в ній як суб'єкти міжнародного співробітництва, мають право на отримання відповідної інформації, речей та документів, що надалі будуть використані як докази в кримінальному провадженні. Законодавець не закріплює за адвокатами-захисниками повноважень, які безпосередньо вказували б на те, що останні також мають право бути учасниками міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [3]. Водночас у чинному кримінальному процесуальному законі України не передбачено заборони на участь захисника в міжнародному співробітництві в межах правового супроводження кримінальних проваджень. Так, адвокат-захисник також може бути суб'єктом міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні, зокрема з метою одержання доказів на території іншої держави за умов дотримання законодавчо визначених умов міжнародного співробітництва в межах своїх повноважень. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (п. 1, 2 ч. 1 ст. 20) надає адвокатам право на звернення з адвокатськими запитами, а також на збирання відомостей про факти, що можуть бути використані як докази; в установленому законом порядку запитувати, отримувати й вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їхньою згодою [4].

Теоретичного аналізу потребують окремі процесуальні та організаційно-тактичні аспекти участі захисника в процедурі направлення запиту про міжнародну правову допомогу під час досудового розслідування, результати якої може бути використано в доказуванні в кримінальному провадженні.

Дотримання порядку направлення запитів про міжнародну правову допомогу передбачає, що зазначені матеріали має бути передано запитуваній стороні в порядку, встановленому міжнародним договором і КПК України, через відповідні уповноважені (центральні) органи України [3]. Запит запитуючої держави про правову допомогу не може цілком відповідати нормам матеріального та процесуального права виконуючої сторони. Тому таке «офі-

ційне прохання» не має суперечити основним принципам законодавства запитуваної держави [8, с. 109]. Зазначене стосується й тактичних прийомів, які повинні відповідати вимогам допустимості.

Законодавчо визначено, що основним завданням кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини і щоб до кожного було застосовано належну правову процедуру (ч. 1 ст. 2 КПК України) [3]. Щодо підозрюваного, який перебуває за кордоном, такою процедурою є його притягнення до кримінальної відповідальності заочно (тобто без неї) або шляхом екстрадиції в Україну за допомогою компетентних органів іноземної держави, що потребує ініціювання процедури оголошення підозрюваного в міжнародний розшук.

Для запровадження законної процедури оголошення в міжнародний розшук слідчий орган зобов'язаний провести процесуальні дії та долучити до матеріалів кримінального провадження докази неприбуття особи на виклик без поважної причини більше ніж двічі та наділення особи статусом підозрюваного чи обвинуваченого в кримінальному провадженні. Слушно зауважує А. Тимошенко, що лише після дотримання такої процедури за особою офіційно буде визначено статус підозрюваного в кримінальному провадженні. У разі ігнорування такою особою викликів слідчий орган матиме всі підстави для звернення до Генерального Секретаріату Інтерполу із запитом про публікацію щодо особи «червоної картки» [9].

Під час розгляду клопотання про обрання щодо особи запобіжного заходу її можна вважати оголошеною в міжнародний розшук лише за наявності відповідних підтверджуючих документів (довідки, витягу з бази даних Інтерполу; надіслання запиту про розшук і прийняття його до виконання іншою державою, яка не є членом Міжнародної організації кримінальної поліції; надіслання запиту про розшук до іншої держави на підставі двосторонньої угоди тощо). Факт оголошення особи в міжнародний розшук є обов'язковою умовою для застосу-

вання до неї затримання з метою приводу для обрання запобіжного заходу.

Розслідування кримінальних правопорушень міжнародного характеру зумовлює потребу в застосуванні заходів міжнародного співробітництва, новим і важливим з-поміж яких є створення спільних слідчих (слідчо-оперативних) груп [10, с. 94]. Так, взаємодія членів спільних слідчих груп під час кримінального провадження дозволяє оптимізувати системно-структурну діяльність суб'єктів, забезпечуючи ефективність розслідування та судового розгляду загалом [11, с. 104]. Щодо організації взаємодії учасників кримінального провадження сторони обвинувачення, увагу заслуговує кожен окреслений аспект, починаючи від взаємодії у складі слідчо-оперативної групи та закінчуючи співпрацею з міжнародними організаціями. Безумовно, слід виокремити спільну слідчу групу як форму міжнародного співробітництва, яка має багатовекторність у процесі взаємодії з партнерами як всередині групи, так і ззовні (зокрема з міжнародними поліцейськими організаціями) [12, с. 63].

У разі створення спільної слідчої групи на підставі ст. 571 КПК України, слідчі (розшукові) й інші процесуальні дії мають здійснювати ті члени спільної слідчої групи, які є компетентними органами цієї держави [3], тому роль представників іноземної держави в слідчій групі має дорадчий характер як виявлення ініціативи. Слушно зазначає О.А. Калганова, що коло процесуальних дій, які може бути проведено в порядку надання правової допомоги, залежить від декількох факторів: потреб розслідування чи судового розгляду кримінального провадження; процесуальних можливостей виконати запитувану дію; національного законодавства виконуваної держави [13, с. 131–132].

Докази, отримані в порядку правової допомоги відповідно до міжнародних договорів і чинного кримінального процесуального законодавства України, мають тотожну юридичну силу, як і докази, отримані на території України [14, с. 484]. Для визнання таких доказів допустимими, необхідним є їх отримання на законних підставах, тобто за окремими слідчими або судовими дорученнями; компетентними особами правоохоронних або судових органів дер-

жави; з дотриманням процесуальних приписів цих держав.

Докази, отримані внаслідок виконання запиту про міжнародну правову допомогу, підлягають оцінці на загальних підставах [3]. Слід зазначити, що захисники мають удосталь законодавчо визначеного інструментарію, здатного вплинути на прийняття кінцевого рішення в кримінальному провадженні. Зокрема, під час досудового розслідування основним завданням захисника, який бере участь у проведенні процесуальних дій на території запитуваної держави, є можливість безпосереднього сприйняття проведення процесуальних дій та активної участі в них за умови дотримання законодавства запитуваної держави та з метою досягнення завдань кримінального провадження.

Після прийняття КПК України та визначення позиції законодавця щодо можливості здійснення досудового розслідування в режимі відеоконференції вдалося розв'язати проблеми, пов'язані із забезпеченням участі сторін кримінального провадження в дослідженні доказів завдяки використанню технічних засобів, передусім – у межах міжнародного співробітництва.

Відеоконференція застосовується під час здійснення кримінального провадження як у межах держави, так і в порядку міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Враховуючи наведені особливості, криміналістичне забезпечення проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції потребує формування єдиних, уніфікованих на міжнародному рівні підходів, що стосуються правової основи, технології, організації й тактики проведення, науково-технічного, навчально-методичного та кадрового забезпечення [15, с. 64-65]. Крім того, сучасні бази даних державних та правоохоронних органів, міжнародних організацій надають можливість інформаційно-довідкового супроводження розслідування та судового розгляду, забезпечують розшук безвісно зниклих осіб та підозрюваних у вчиненні злочинів [16, с. 335].

Відповідно до ч. 1 ст. 232 КПК України, допит осіб під час досудового розслідування

може бути проведено в режимі відеоконференції за умови трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин, необхідності забезпечення безпеки осіб, проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування, наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми [3].

Під час проведення відеоконференції слід суворо дотримуватися умов надання ефективної правової допомоги підозрюваному. Надання захисника не є формальним рішенням, воно має супроводжуватися створенням належних умов для достатнього конфіденційного спілкування з підзахисним. Захисник зобов'язаний сумлінно виконувати покладені на нього обов'язки, роз'яснювати підзахисному перебіг процесуальних дій, у яких він безпосередньо бере участь. Дистанційна участь підозрюваного, у яких немає захисника в такому кримінальному провадженні, є порушенням його права на участь у дослідженні доказів [17, с. 158].

Висновки. Отже, діяльність компетентних правоохоронних органів має бути спрямована на вирішення окремих питань, які постають під час надання міжнародної правової допомоги запитуючій країні. Важливе значення має участь захисника в процедурах, пов'язаних з отриманням, дослідженням доказів у межах міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні під час створення спільних слідчих груп, використання відеоконференцзв'язку, розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу щодо особи, оголошеної в міжнародний розшук тощо. Доведено, що однією із засад міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є участь у ньому адвоката (захисника) відповідно до вимог міжнародних договорів та угод.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Смирнов М.І. Використання у кримінальному провадженні доказів, одержаних від запитуваної сторони в результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 27 листоп. 2013 р.). Одеса: Юрид. літ., 2013. С. 482–488.
2. Шевчишен А.В. Особливості здійснення доказування за допомогою інших засобів збирання доказів у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 5. С. 88–96.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
5. Основні положення про роль адвокатів (Прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text.
6. Коваленко В. В., Удалова Л. Д., Письменний Д. П. Кримінальний процес: підручник. Київ : ЦУЛ, 2013. 544 с.
7. Дуфенюк О.М., Марко С.І. Збирання речових доказів на стадії досудового розслідування: проблеми теорії та практики. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 238–241.
8. Смирнов М.С. Поняття і сучасний стан інституту взаємної правової допомоги по кримінальних справах. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 2. С. 118–121.
9. Тимошенко А. Процедура оголошення особи в міжнародний розшук: етапи та інсайди. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/procedura-ogoloshennya-osobi-v-mizhnarodniy-rozshuk-etapi-ta-insaydi.html>.
10. Чорноус Ю.М. Спільні слідчі групи: правові та організаційні засади. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2013. Вип. 4. С. 94–100.
11. Васюта Ю.В. Взаємодія членів спільних слідчих груп крізь призму філософсько-правової рефлексії. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки-2024 в Україні (м. Київ, 22 травня 2024 року). Київ: ДНДІ МВС України, 2024. 479 с. С. 104–106.
12. Vasiuta Yu.V. Current state and prospects of interaction of joint investigation teams with international police organizations. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 13(4), 62–72. 2023. DOI: <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/4.2023.62>.
13. Калганова О.А. Процесуально-правові засади участі іноземних громадян у кримінальному судочинстві України: монографія. Ірпінь: Нац. ун-т ДПС України, 2009. 154 с.
14. Смирнов М.І. Використання у кримінальному провадженні доказів, одержаних від запитуваної сторони в результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (Одеса, 27 листоп. 2013 р.). Одеса: Юрид. літ., 2013. С. 482–488.
15. Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час кримінального провадження. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.), [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 461 с. С. 64–67.
16. Чорноус Ю.М. Особливості техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні за умов воєнного стану. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення протидії злочинності*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (08 груд. 2023 р., м. Дніпро). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 368 с. С. 332–336.
17. Антонюк А.Б. Процесуальні засади міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних правопорушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2016. 220 с.